

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

О.С. Кузембаєв,

асистент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Для початку потрібно визначити, що таке джерело кримінального права, і після цього вже необхідно дослідити яке місце в системі джерел кримінального права України займає саме Конституція України.

Говорячи про джерела кримінального права, юридична наука має на увазі і матеріальні джерела формування права, тобто умови життя людей у суспільстві («джерела права в матеріальному розумінні»), і форму вираження правових норм («джерела права в юридичному розумінні»). Для з'ясування сутності кримінального права важливі обидва джерела: перший показує соціальну обумовленість норм кримінального права, їх ненадуманий характер, демонструє залежність змісту кримінально-правових норм від рівня соціально-економічного, політичного і культурного розвитку держави; другий – вказує на форму закріплення кримінально-правових норм, пояснює причини їх загальнообов'язковості [1, с. 155].

Про необхідність впровадження реформування правової системи України, щодо розширення кола джерел кримінального права висловлювались такі вітчизняні науковці: Галабала М., Колос М.І., Б.В. Малишев, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.Т. Нор, А.О. Селіванов, М.І. Сірий, Шем'яков А.П., В.І. Шишкін та інші.

Для кримінально-правової науки більш традиційним є визначення джерел кримінального права у формальному (юридичному) розумінні. Як відзначає А.Є. Жалінський, формальними джерелами кримінального права є всі об'єктивовані, й, відповідно, представлені користувачеві тексти, в яких є судження, що володіють специфічними ознаками про зміст й умови застосування кримінально-правових правоположень, норм, інститутів [2, с. 101].

Таким чином, під джерелами кримінального права в кримінально-правовій

науці традиційно розуміють офіційні форми вираження і закріплення (зміни і скасування) кримінально-правових норм. Однак для з'ясування сутності кримінального права велике значення мають також і матеріальні джерела кримінального права, які показують соціальну обумовленість норм кримінального права, їх ненадуманий характер, демонструє залежність змісту кримінально-правових норм від рівня соціально-економічного, політичного і культурного розвитку держави.

У зв'язку з тим, що юридичною першоосновою кримінального права є Конституція України, тому багато статей Конституції України мають приписи, які прямо належать до законів про кримінальну відповідальність. Низка норм кримінального права безпосередньо закріплена в Конституції України, а інші впливають з неї.

Згідно з положеннями Конституції України про те, що вона має найвищу юридичну силу, що закони та інші нормативні акти приймаються тільки на її основі й повинні відповідати їй, а також, що діяння, які є злочинами, та відповідальність за них визначаються виключно законами України. Кримінальний кодекс України ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

У цьому плані виникає запитання, чи можуть конституційні принципи бути застосовані при реалізації кримінального закону? З одного боку, частина перша статті 3 Кримінального кодексу України вказує, що законом про кримінальну відповідальність є винятково Кримінальний кодекс України.

В той же час Кодекс вказує, що закони про кримінальну відповідальність набувають чинності тільки тоді, коли вони імплантовані, вписані в Кодекс. Тобто поза Кримінальним кодексом України жодних кримінальних законів не існує і не може існувати. І тоді виникає інша проблема. Навіть якщо стосовно сфери кримінального права діє принцип верховенства кримінального закону, все ж в цьому законі є посилання на Конституцію як джерело кримінального права, тобто принцип верховенства Конституції є невід'ємною стороною реалізації кримінального закону. З цього випливає, що суд загальної юрисдикції при розгляді кримінальних справ зобов'язаний керуватися і Конституцією України, і

кримінальним законом. Тим більше, що Пленум Верховний Суд України вказав у п. 2 Постанови № 9 від 01.11.1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», що суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі: 1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом; 2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй; 3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою міністрів Автономної Республіки Крим, суперечить Конституції України; 4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України.

Таким чином, при конкуренції «верховенств» існує пріоритет верховенства Конституції. Та ще й, згідно з частиною третьою статті 8 Конституції України, її норми є нормами прямої дії, про що також вказав Пленум Верховного Суду України у вищевказаній постанові. Тобто в сфері кримінально-правових відносин правозастосувач може спиратися безпосередньо на норму Конституції України.

Але, з другого боку, верховенство кримінального закону є базовим принципом кримінального права, і підставою для кримінальної відповідальності і покарання є винятково Кримінальний кодекс України. Тут має місце конкуренція принципів Конституції України та принципів кримінального права, і на практиці в цій конкуренції виграв верховенство кримінального права. Незважаючи на окремі рішення Конституційного Суду України та спеціальні постанови Пленуму Верховного Суду України, ще жоден суд загальної юрисдикції не розглянув жодної кримінальної справи, посилаючись на норми Конституції в кваліфікації скоєного підсудним чи в обґрунтуванні процедури судового розгляду.

Іншими словами, суди загальної юрисдикції при розгляді кримінальних справ діють винятково в парадигмі верховенства закону. Верховенство Конституції України, не кажучи вже про верховенство права, є, в кращому разі, теоретичними принципами, які неможливо застосувати, а в гіршому – захмарними абстракціями. Єдиним судом в Україні, який діє в парадигмі верховенства права, є

Конституційний Суд України, в тому числі при розгляді справ, що стосуються кримінально-правової сфери.

На наш погляд, Конституційний Суд України через свою практику може частково зняти вказану суперечність у застосуванні кримінального закону, однак не може підмінити законодавця. Тобто сам законодавець повинен уточнити кримінальний закон шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України, якими фіксувалися б верховенство права і верховенство Конституції України.

Отже нами пропонується, по-перше, визнати норми Конституції України в якості норм прямої дії для того, щоб суди могли її застосовувати при вирішенні кримінальних справ, коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано.

По-друге, визначити в КК України, що норми КК повинні не тільки прийматися, а й застосовуватися відповідно до Конституції України. У разі невизначеності в питанні, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню в конкретній справі, суд за клопотаннями учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до статті 150 Конституції України може порушити перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції України законів.

Список використаних джерел:

- 1) Пудовочкин Ю.Е., Пирвагидов С.С. Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2003. – 297 с.
- 2) Жалинский А.Э. О системе источников уголовного права // Право и государство: теория и практика. – 2006. – № 8. – С. 101-111.